

CIVICUS Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi (STEP) II Türkiye Yan Raporları

Kimlik Siyaseti ve Türkiye'deki Kadın Örgütlerine Katılım

Hande Paker
Bahçeşehir Üniversitesi

Bu raporda yer alan görüşler yazarlara aittir ve bir kurum olarak TÜSEV'in görüşleriyle birebir örtüşmeyebilir. Yazarların belirtilen kurumlarla olan ilişkileri raporun yazım tarihinden bugüne değişiklik gösterebilir.

Tüm hakları saklıdır. Bu yayının hiçbir bölümü, Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı'nın (TÜSEV) izni olmadan hiçbir elektronik veya mekanik formatta ve araçla (fotokopi, kayıt, bilgi depolama vb.) çoğaltılamaz.

TÜSEV
Bankalar Cad. No. 2
Minerva Han
Karaköy 34420
İstanbul / Türkiye
Tel. +90 212 243 83 07 PBX
Faks. +90 212 243 83 05
info@tusev.org.tr
www.tusev.org.tr

Özet

Çalışmada kimlik siyasetinin kadın hakları örgütlerine katılımı nasıl etkilediği araştırılmıştır.

Ülkenin önde gelen 5 kadın hakları örgütü ile yüz yüze derinlemesine görüşmeler yapılmış ve literatür taraması gerçekleştirilmiştir.

Raporda; kimlik siyasetinin yeni olmadığı, 1980'lerden sonra demokratikleşme ve küreselleşme süreçleriyle paralel olarak küresel düzeyde hızla yükseldiği ve bunun, Türkiye'de de, 1990'lardan sonra modernleşme ve vatandaşlık gibi kavramlarla da etkileşime girerek çok boyutlu ve çok katmanlı bir özellik kazandığı vurgulanmaktadır.

Paker, yine bu dönemde Türkiye'de yükselmekte olan kadın hareketini incelerken bu hareketin tarihini göz ardı etmeden kadın kimliğinin diğer kimliklerle (modernleşme/Batılılaşma, laiklik, eşitlik gibi Cumhuriyet'in ve kurucuların resmi söylemlerinden kaynaklanan ya da bunlara tepki olarak ortaya çıkan kimlikler) ilişkilerini farklı amaçlarla kurulmuş farklı siyasi duruşları olan kadın hakları örgütleri (KHÖ) üzerinden inceliyor.

Bu inceleme sonucunda, kadınların kadın-erkek eşitliği için ulusal düzeyde politika oluşturma konusunda başarılı olduklarını saptarken öte yandan bu kimliğin ayrışan noktalarından dolayı KHÖ'lere bireysel düzeyde katılımlarını olumsuz etkilediği belirtiliyor.

Giriş

Kimlik, ortak bir kimlik oluşturma süreçleri ve bu kimliklerde birleşerek ortak hareket etmek ve taleplerde bulunmak, siyasi ve sosyal alanda giderek daha fazla yer almaktadır. Diğer bir deyişle kimlik siyaseti, özellikle 1980'lerden itibaren hem dünyada hem Türkiye'de daha önemli, görünür ve tartışılır hale gelmiştir. Bu durum, demokratikleşme ve küreselleşme süreçleriyle yakından ilgilidir. Kimlik siyasetinin ortaya çıkışını ve devam eden cazibesini, ulus-devlet çerçevesindeki vatandaşlık anlayışının evrenselci ve tek tipleştirici yönüne karşı çıkış olarak değerlendirmek mümkündür. 1990'larda başlayan ve yayılan demokratikleşme süreci çok kültürlülük taleplerini de beraberinde getirmiştir.

Aslında ekonomik eksenli adalet arayışının yetersiz olduğu ve farklı kimliklerin de siyasi mücadelenin bir eksenini olduğu fikri Avrupa ve ABD'de 1960'lara dayanır. 1960'larda ortaya çıkan kadın hareketi, çevre hareketi, eşcinsel hareket ve ABD'de sivil haklar mücadelesi gibi 'yeni' sosyal hareketler farklı kimliklerin kamusal alanda temsil edilmesi gerektiğini savunmuştur (Calhoun, 1994; Işın ve Wood, 1999). Geleneksel işçi hareketleri işçilerin haklarını genişletmekte başarılı olduysa da, kapitalist toplumlarda bütün bir dönüşüm sağlayamamıştır (Sklair, 2002). Yeni sosyal hareketlerle ortaya çıkan kimlik siyaseti toplumsal cinsiyet eşitsizliği, ırkçılık, etnik ayrımcılık ve çevre tahribatının önlenmesini talep ederken, sanayi-sonrası toplumlarda ortaya çıkan post-materyal değerlere atıfta bulunmaya başlamışlardır. Bir sonraki aşamada kimlik siyasetinin bu dâhil olma yaklaşımı eleştirilmiş ve ayrımcılığa uğrayan grupların toplumla arasındaki farkların vurgulanması gerektiği öne sürülmüştür (Işın ve Wood, 1999)¹. Son aşamada ise farklılığın altının çizilmesi gerektiği yaklaşımı eleştirilmiş ve kimlik meselesinin farklılıkları yok etmeden ama aynı zamanda gruplar arasındaki farkları dondurmaktan ele alınması gerektiği vurgulanmıştır (Işın ve Wood, 1999).

Kimliklerin dondurulmaması gerektiği uyarısı kimlik siyasetinde kimliklere bir öz atfedilenlerle, kimliklerin etkileşim içinde oluştuğunu savunanlar arasındaki tartışmalara bir göndermedir. Sosyal yapısalcılık kimliklere bir öz atfetmekten kaçınmak gerektiğini savunur çünkü özcü yaklaşımların varsaydığı gibi kişiler yekpare ve sorunsuz tek bir kimliğe sahip değildir (Calhoun, 1994). Kimlik oluşumu dinamik ve değişen bir süreçtir ve hem diğer gruplarla hem de egemen kimlikle etkileşim içinde oluşturulur. Bu açıdan 'tanınmama' bireyin benlik anlayışına zarar verir. Kimlik siyaseti, bu yüzden mücadelesini tanınma zeminine oturtur. Egemen kimliğin ayrımcı bakışı, ayrımcılık gören grubun üyelerinin olumsuz imajı içselleştirmesine yol açar (Fraser, 2000). Sosyal yapısalcı yaklaşımlar, özcü yaklaşımların determinizmini eleştirirken, kendileri de bu tuzağa düşebilmektedirler; çünkü yaygın sosyal baskıya vurgu yaparken insiyatif alan bireysel veya siyasal özneyi gözden kaçırabilmektedirler (Calhoun, 1994: 16). Birçok feminist, özcülük yapma riskini bazen göze almak gerektiğini söylemektedirler. Bu gereklilik, bir 'öz/gerçek kimlik' kategorisi yaratmak adına değil, bazı şartlar altında (kadınlık gibi) paylaşılan bir kimliğe sahip çıkmanın özellikle siyasal alanda yararlı olmasından doğmaktadır (Calhoun, 1994: 17).

Bütün bu tartışmalardan görüldüğü gibi, kimlik ve farklılıkların tanınması meselesi yeni değildir; ancak demokratikleşme ve küreselleşme süreçleriyle birlikte kimlik siyaseti yaygınlaşmış ve öne çıkmıştır. Calhoun kimlik siyasetinin yeni sosyal hareketlerle sınırlandırılmaması gerektiğini söylerken buna da işaret etmektedir; çünkü kimlik siyaseti

¹ Kimlik siyasetinin bu açılımı literatürde 'farklılık siyaseti', 'tanınma siyaseti' olarak geçmektedir (Işın ve Wood, 1999).

sadece kadın, çevre gibi 'yeni' sosyal hareketleri değil, aynı zamanda milliyetçi hareketleri, dine dayalı yeni sağ hareketleri ve köktenci hareketleri de kapsar. Kimlik siyaseti ne yenidir ne de sadece sanayi-sonrası toplumlara özgüdür (Calhoun, 1994). Kimlik siyaseti 1980 sonrasında giderek önem kazanmış ve 1990'lardan itibaren, azınlık hakları konusu Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Birliği'nin (AB) gündemlerinin üst sıralarına yerleşmiştir (Kymlicka, 2007).

Kimlik siyasetinin siyasal süreçlere katılmada giderek tercih edilen bir kanal olması ve dolayısıyla demokratikleşme ve vatandaşlık tartışmalarında çok daha fazla yer alması küreselleşme süreçleriyle yakından ilintilidir. Küreselleşme, ulusun ortak kimlik olarak öncelikli pozisyonunu sarsmıştır. Ulus ötesi ağların ve ilişkilerin çoğalmasıyla birlikte, farklı milliyetçiliklerin yanı sıra sınırlara bağlı olmayan ve bütün insanlığı ortak alan kozmopolit kimlikler ortaya çıkmıştır. Milli kimlikler kaybolmamıştır; tam tersine küreselleşme sürecinde 'yabancı'larla artan etkileşim ulusal duyarlılıkların öne çıkarılmasına sebep olmuştur (Scholte, 2000: 230). Milliyetçilik ortadan kalkmamıştır fakat benimsenen milli kimlikler sadece ulus-devletlerden doğan kimlikler değildir; bölgesel ve yerel kimlikler çoğalmıştır. Ulus-devletler küreselleşme karşısında kültürel farklılıklarının altını çizmektedir (Scholte, 2000: 231). Diğer yandan, ulus-devlete bağlı milliyetçilikten daha küçük ölçekli mikro milliyetçilikler de çoğalmıştır. Bunlara örnek olarak İspanya'da Basklar ve Katalanları, Kuzey Amerika ve Avustralya'nın yerli halklarını ve Fransa'da Korsikalıları saymak mümkündür.² Mikro milliyetçi hareketler hem ulus ötesi yapıları ve kurumları hem de ulus ötesi ağlarını amaçları doğrultusunda harekete geçirebilmektedirler. Küreselleşme teknolojilerini ağlar kurmak ve bir araya gelmek için kullanırlar. Aynı zamanda, küreselleşme, yarattığı tekipleştirme tehdidine karşı savunma mekanizmalarını da harekete geçirerek milliyetçiliğin yükselmesinde rol oynamaktadır (Scholte, 2000: 234-5). Küreselleşme, evrensel yerel arasındaki çatışmayı arttırmaktadır (Keyman, 1995).

Kimliklerin çoğalması ve kimlik siyasetinin önem kazanması, milli kimliklerin çeşitlenmesiyle sınırlı değildir. Avrupa Birliği de kolektif bir kimlik adayı olarak bölgesel kimliklere bir örnek oluşturmaktadır. Avrupa kimliği ile ilgili tartışmalar da kimlik siyasetini öne çıkarmaktadır. Bunun dışında yaş, sınıf, din, toplumsal cinsiyet, cinsel tercih gibi bir 'vatani' olmayan kimlik talepleri de artmıştır. Beşeriyet de bir ortak kimlik oluşturmaya başlamıştır. Bireylerin beşeriyetle olan ilişkisinin giderek daha fazla fark edilmesinde çevre gibi sınır tanımayan sorunların önem kazanması rol oynamıştır. Bu kozmopolit kimliğin giderek artan önemini insan hakları, küresel çevre sorunları, insani yardım ve küresel kamu malları tartışmalarında görmek mümkündür (Scholte, 2000: 243-4). Özet olarak, küreselleşme ve kimlik siyaseti ilişkisinde Scholte artan çoğulluk ve çeşitliliğin altını çizmektedir. Scholte bir kimlik enflasyonundan bahsetmektedir. Küreselleşen dünyada bireyler tek bir kimliğe sahip değildir; pek çok farklı boyutu olan hibrid kimlikleri vardır. Bunun da vatandaşlığın dönüşümünde etkisi vardır. Vatandaşlığı tektip, ulusal sınırlarla belirlenmiş ve değişmez olarak düşünmek artık mümkün değildir (Scholte, 2000: 254).

Soysal da vatandaşlığın ulusal sınırlardan bağımsızlaşan doğasına işaret etmektedir. Bunun örneklerini Avrupa ülkelerinde resmi vatandaşlık statüsüne sahip olmadan haklardan faydalanabilen göçmenlerde veya özerk Bask veya Katalan bölgelerinde görmekteyiz. Soysal kimlik siyasetinin sadece küreselleşmeyle önem kazanmadığını belirtir. İnsan haklarının

² Yükselen mikro milliyetçilik varolan milli kimlikleri arttırsa da, bu milliyetçilik kavramını değiştiren bir olgu değildir. Mikro milletler de, ulus-devletten doğan milliyetçilik gibi kendilerine has özellikler varsayarlar ve kimliklerini ötekileştirme yoluyla oluştururlar. Küreselleşme mikro milliyetçiliğin artmasına yol açmıştır. Ulus-devletin bütün diğer kimlikleri dışlayan tek bir kolektif kimlik yaratma kapasitesi azalmıştır.

uluslararası bir norm olarak güçlenmesi ve ulus ötesi siyasal alanda geçerli kabul edilmesinin de, kimlik siyaseti için önemli sonuçları olmuştur (Soysal, 2001). İnsan hakları söylemi bireylere haklarını ulusal aidiyetin ötesine geçerek teslim eder. Bu söylem; kadınlar, çocuklar, eşcinseller, azınlıklar ve göçmenler gibi daha önce dışlanan grupların vatandaşlık haklarını elde etmesini sağlar. Kimlik siyaseti için önemli sonuçları olan bir diğer gelişme, AB gibi ulus ötesi yapıların ortaya çıkmasıdır. AB, 1993'ten beri azınlık haklarına saygılı birliğe üye olma şartları arasında saymaktadır (Kymlicka, 2007). Kymlicka'nın (2007) belirttiği gibi, azınlık haklarının giderek önemsenmesi sadece AB'yle sınırlı değildir, Birleşmiş Milletler de aynı eğilimdedir. Ulus ötesi yapıların ortaya çıkması, kimlik taleplerinin ulusal sınırlar ötesinde de yapılabilmesi için fırsat yaratır (Soysal, 2001).

Kimlik siyaseti kaçınılmaz olarak vatandaşlık hakları ve tartışmaları ile iç içe geçmektedir. Kimlik siyaseti ve vatandaşlık, çatışmalı kavramlar olarak görülmektedir; ancak kimlik taleplerinin vatandaşlık haklarının parçası olarak düşünülebileceğini söyleyenler çoğalmaktadır (Işın ve Wood, 1999). Kimlik siyaseti ve vatandaşlık arasındaki çatışmalı ilişkinin sebebi, kimlik siyasetinin yerel/özümlü (particularistic) olarak, vatandaşlığın ise evrensel olarak kavramsallaştırılmasıdır. Vatandaşlık evrensel bağlılıklara işaret eder; kimlik ise; etnisite, ırk, cinsiyet gibi gruba özgü bağlılıkları temel alır (Işın ve Wood, 1999). Işın ve Wood bu karşıtlığı reddederek, vatandaşlığı hem bir ulus-devlete siyasi ve hukuki üyelik olarak hem de grup haklarının tanınması için bir kanal olarak tanımlar. Vatandaşlık, bir ulus-devlete üyelikten doğan hukuki yükümlülük ve haklardan oluşur; ama aynı zamanda, vatandaşlık bireylerin ve grupların yeni haklar elde etme ya da var olan haklarını genişletme pratikleridir (Işın ve Wood, 1999: 4). Kimlik siyasetinin yükselişi, evrensel vatandaşlık anlayışını farklılıkları da kapsayacak şekilde değiştirmek için bir fırsat olarak kullanılabilir. Işın ve Wood'a göre aidiyet ve farklılıkların tanınması sorunlarını konuşmadan, statü, haklar ve eşitlik meselelerini çözmek mümkün değildir (1999).

Soysal, ulus ötesi vatandaşlık kavramını, kimlik siyaseti ile evrensel vatandaşlık haklarının nasıl bulunduğuna işaret etmek için kullanır (2001). Sınırlarla çevrili olmayan bu yeni vatandaşlık anlayışında, talepler gruba özgü (particularistic) kimliklere bağlı olarak oluşturulur fakat evrensel haklara atıfla dile getirilir. Avrupa'da göçmenler gruba özgü düzenlemeler talep ederken, bunu etnik veya dini söylemlere dayandırmıyorlar. Tam tersine, bunu eşitlik, özgürlük, bireysel haklar gibi evrensel prensipleri referans alarak yapıyorlar (Soysal, 2001). Müslüman gruplar, örtünme hakkını, dini kurallara referans vererek değil, bireyin dini/kültürel yaşamını sürdürme özgürlüğüne referans vererek savunuyorlar.

Kimlik siyasetinin yerel/özümlü (particularistic) olarak, vatandaşlığın ise evrensel olarak kavramsallaştırılmasından doğan karşıtlığın reddedilmesi gerektiği eleştirisi, kimlik siyasetine damga vuran farklılığın önemli olmakla beraber, evrensel vatandaşlığın ortaklık vurgusunun da aynı derecede zaruri olduğunu düşündürmektedir. Fraser, kimlik siyasetini bu ortaklık vurgusunu görmezden geldiği ve giderek farklılıkları dondurarak, ayrılıkları ve hoşgörüsüzlüğü beslediği için eleştirmektedir (Fraser, 2000). Kimlik siyaseti, farklılıkların tanınmasını talep ederken, kimlikleri değişmez, yekpare ve basitleştirilmiş bir grup kimliğine indirgeyebilmektedir. Bu da insanların karmaşık hayatlarının, çoğul kimliklerinin ve çapraz bağlılıklarının üstünü örtmektedir (Fraser, 2000: 112; Phillips, 2004). Calhoun da farklılıkları dondurmanın ve değişmez addetmenin sakıncalarına işaret etmektedir (1994). Fraser'ın kimlik siyasetine bir diğer itirazı, farklılık veya tanınma üzerinden yürütülen siyasetin, bölüşüm sorunlarını yerinden ettiği (2000). Kimlik siyaseti, bölüşüm ve sosyal adaleti gözardı etmektedir. Örneğin; kadına addedilen özellikleri, değersiz gören ataerki normlarla kadın çalışanların düşük ücretleri arasındaki bağlantıyı görmezden gelmektedir (Fraser, 2000:

110). Kimlik siyasetinin yükselişi, eşitliğin daha az arzu edilen bir amaç haline gelmesine yol açmıştır çünkü eşitlik ortaklık, ortaklık ise aynılık çağrışımı yapmaktadır. Farklılıkların asimile edilmesi kabul edilemezse de, ortaklık demokrasi projesi için önemlidir (Phillips, 2004).

I. Türkiye’de Kimlik Siyaseti

Türkiye’de kimlik siyaseti 1990’lardan beri öne çıkmış ve güncelliğini koruyan bir tartışmadır. Son olarak, 29 Mart (2009) seçimlerinde Başbakan Erdoğan ve AKP Hükümeti’nin yaptığı kimlik siyaseti ve hizmet siyaseti ayrımı, kimlik taleplerinin demokratikleşmedeki yeri üzerine yapılan tartışmayı canlı tutmaktadır (Kadioğlu, 2009; Keyman, 2009). Türkiye’de kimlik siyaseti, tepeden inme ve tek tipleştirici ulusal kimliğe yapılan eleştiri ve itirazlar etrafında oluşmuştur. Bir taraftan, feministler 1980’lerden itibaren ulusal kimliğin kadınlara biçtiği rolü eleştirirken, öte yandan da 1990’larda, kimlik siyaseti Kürt hareketi ve İslami hareket olarak tezahür etmiştir.

Türkiye’de kimlik siyaseti, modernleşme süreci ve vatandaşlık anlayışıyla yakından ilgilidir. 1990’lardan itibaren Kürt ve İslami kimlik etrafında oluşan talepler, modernleşme sürecinde elitlerin topluma şekil verirken kurguladığı vatandaş kimliğini sorgular ve reddeder. Türkiye’de bir Batı medenileşme projesi olarak elitler tarafından yürütülen modernleşmenin tepeden inme, bütünlükçü, tek tipleştirici özellikleri defalarca belgelenmiştir (Sunar, 1996; Kasaba, 1997; Keyder, 1997; Göle, 1997; Keyman ve İçduygu, 2005). Türkiye’de modernleşme sürecinin önemli unsurlarından biri ulusal kalkınmacılıktır (Keyder, 1997; Keyman ve İçduygu, 2005). Devletin ekonomik alanda en önemli aktörlerden biri olduğu ithal ikameci kalkınma modeli Türkiye’de modernleşmenin ekonomik ayağını oluşturmuştur³. Güçlü devlet geleneği modernleşme sürecinin bir diğer belirleyici özelliğidir (Sunar, 1996; Keyder, 1997; Keyman ve İçduygu, 2005). Modernleşme aynı zamanda bir ulus-devlet kurma süreciydi ve bu; tektip, homojen bir toplum gerektiriyordu (Keyder, 1997). Ulus-devleti kuran elitler; hak ve özgürlükler, bireyler, çoğulculuk, katılım ve farklılık yerine ödevler ve hizmetleri vurgulamaktaydılar. Bu modernizasyon sürecinde vatandaşlık çerçevesi, özgürlüklerin önüne ulusal çıkarı, hakların önüne ödevleri koyarak kuruldu (Keyman ve İçduygu, 2005).

Laiklik ve Türklük üzerine kurulan ulusal kimlikle belli tipte (ve hepsi birbirine benzeyen) vatandaşlar yaratmak hedeflenmiştir. Bu da, bu kalıba uymayan diğer bütün kimlikleri dışlamaktadır. Modernleşme sürecinde elitlerin döktükleri kalıba sığmayan herkes, farklılıkların ve bu farklardan doğan eşitsizliklerin tanınmasını talep etmektedirler. Modernizasyon projesi ve bunu yürüten devlet, ciddi bir krize girmiştir. Devlet eliyle yürütülen ulusal kalkınmacılık modeli çökmüştür (Keyder, 1997). Ulus-devletin yaratmaya çalıştığı, hak ve özgürlükleri göz ardı eden tek tip vatandaş kimliğinin sınırları topluma dar gelmeye başlamıştır. Modernizasyon projesinin çöküşünün nedenleri bu raporun kapsamı dışındadır; fakat bu siyasal krizin Türkiye’yi önemli bir eşişe getirdiği açıktır. Kürt ve İslami kimlikler etrafında oluşan talepler, 1990’larda bu krize işaret etmekteydi; ama ulusal kimliğin ve yüklediği misyonun sorgulanması daha öncesinde kadın hareketi tarafından yapılmıştı. Ayata kimlik siyasetinin, grup kimliklerinin varlığını ve taleplerini görünür kıldığı için

³ İthal ikameci kalkınma modeli, 1960 ve 70’lerde Türkiye’de sanayi sektörünü teşvik etmeyi ve geliştirmeyi hedefleyen korumacı ve dışa kapalı bir ekonomik kalkınma modelidir. Bu modelde devlet, hem kamu iktisadi teşebbüsleri aracılığıyla üretici hem de fiyatlar üzerindeki kontrolü aracılığıyla müdahaleci bir rol üstlenmektedir.

Türkiye’de yeni bir alan açtığını söylemektedir (1997)⁴. Bu da, artan demokratikleşme taleplerinin ve sürecinin bir parçasıdır.

Kimlik talepleri son kertede demokratikleşmeyle ilgilidir. Yukarda belirtildiği gibi, Işın ve Wood (1999) kimlik siyasetinin, evrensel vatandaşlık anlayışını farklılıkları da kapsayacak şekilde değiştirmek için kullanılabileceğini söylemektedir. Kimlik taleplerinin vatandaşlık hakkı olarak tanımlanması demokratikleşmeye katkıda bulunabilir. Keyman ve İçduygu (2005), Türkiye’nin demokratikleşmesinin önünde engel teşkil eden ve en önemli sorunlarından biri olan farklı kimlik taleplerinin tanınması sorununun çözümünü, kimlik talepleri ve vatandaşlık haklarının bağdaştırılmasında görmektedirler. Örneğin Kürt sorunu, Keyman’a göre ulus ötesi, farklılıklara yer açan ve anayasal bir vatandaşlık çerçevesiyle çözülebilir. Vatandaşlık hakları, bir ulus-devlete üyeliğe indirgenmediği ölçüde ulus ötesidir; hem bireysel hakları hem grup haklarını tanıdığı ölçüde farklılıklara yer açar ve bu haklara anayasal güvence sağlar (Keyman, 2005). Bu şekilde, kimlik taleplerinin anti-demokratik ve etnik/milliyetçi söylemlere bürünmesini engellemek mümkündür. Aynı zamanda, bu yolla, modernizasyon projesinin ve bu projenin baş aktörü devletin kendini içinde bulduğu meşruiyet ve temsil krizini aşmak mümkün olacaktır (Keyman, 2005).

Türkiye’de kimlik siyasetinin bir tek kadın hareketiyle ‘yeni sosyal hareket’ olarak tezahür ettiği söylenmektedir (Ayata, 1997). ‘Yeni sosyal hareket’ten kasıt, yukarıda bahsedilen 1960’larda ABD ve Batı Avrupa’da farklılıkların tanınması talebiyle ortaya çıkan ve post materyal değerlere atıfta bulunarak sanayi toplumunu ve evrensel vatandaşlık kavramını eleştiren kimlik siyaseti içinde yer alan hareketlerdir. Türkiye’de de, ilk olarak kadın hareketi 1980’lerde Cumhuriyet’in evrensel ve homojen vatandaşlık anlayışına, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini gizlediği gerekçesiyle karşı çıkmışlardır. Bir sonraki bölümde Türkiye’de kadın hareketinin oluşumu ve gelişimi incelenmektedir.

II. Türkiye’de Kadın Hareketi

Türkiye’de kadın hareketinin başlangıcı Cumhuriyet’in kurulmasından önceye, 19. yüzyılın ikinci yarısına rastlar. Bu konudaki çalışmalara baktığımızda, hareketin aşamaları benzer şekilde ele alınmaktadır (Tekeli, 1998; Arat, 2000; Aksu ve Günal, 2002; İlkaracan, 2003; Coşar ve Onbaşı, 2008). 19. yüzyılın sonunda ortaya çıkan ve kadınların konferanslar, yayınlar ve basın yoluyla ifade ettiği talepleri ve hakları, Cumhuriyet’in kurulmasıyla birlikte kadınlara erkeklerle kâğıt üzerinde eşitlik sağlayacak şekilde sunulmuştur. 1980’lerden itibaren yeni dalga feminist hareket ortaya çıkmış; düzenlediği eylem ve kampanyalarla toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin birçok yönüne dikkat çeken etkin bir harekete dönüşmüştür. Hareket, 1990’larla birlikte pek çok kadın hakları örgütünün kurulduğu bir kurumsallaşma dönemine girmiştir.

Cumhuriyet’in kurucu elitleri, nihai amacı çağdaş Batı medeniyetini yakalamak olan büyük bir modernizasyon projesi çerçevesinde, kadının statüsünün yükseltilmesini elzem görmüşlerdir. Kurucu elitler, kadın haklarını bu çerçevede Batılı eşitlik ve laiklik kavramlarının benimsenmesi aracı olarak sunmuşlardır (Arat, 2000). Bu sunuşun önemli yapı taşları çok eşliliği yasaklayan ve boşanma ve çocukların velayeti konularında kadınlara erkeklerle eşit haklar tanıyan Medeni Kanun’un kabul edilmesi ve kadının seçme ve seçilme hakkının verilmesidir (İlkaracan, 2003; Arat, 2000). Bu reformlarla benimsenen resmi söylem Türkiye’de kadınların ‘Avrupalı kadınlardan bile’ ileri haklara kavuştuğu ve kadın hakları

⁴ Öte yandan kimlik siyasetini aşan sosyoekonomik talepleri zayıflattığı sonucuna ulaşır (Ayata, 1997).

mücadelesine gerek kalmadığıdır. Oysa toplumsal cinsiyet eşitliği açısından Türkiye'deki tablo çarpıcı ve çok düşündürücüdür: 2000'lerin sonunda Türkiye'de her beş kadından biri okuma yazma bilmiyor; kadınlarda istihdam oranı % 23; her üç kadından biri fiziksel şiddet görüyor; TBMM'de kadın milletvekili oranı %9 ve yerel yönetimlerde ise kadınların oranı % 1 civarında (Paker, Baykan ve Özoğuz, 2008).

Cumhuriyet'in modernizasyon projesinde kadının statüsünün iyileştirilmesi için yapılan reformlar, eğitim ve kamusal yaşama katılım gibi alanlarda kadınların sadece küçük bir kesiminin hayatını değiştirmiştir (İlkkaracan, 2003; İlkkaracan ve İlkkaracan, 1998). Kadınlar Cumhuriyet'in kurulmasıyla önemli haklar elde etse de; bu, Kemalist elitlerin izin verdiği ölçüde ve esas olarak Türkiye'nin modernleşme projesine kadınların da katkısını sağlamak için gerçekleşmiştir (Arat, 2000). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yaşandığı diğer konular ise gündeme bile gelmemiştir. Örneğin; kadınların çalışma yaşamına katılımı teşvik edilmiş; fakat özel alanda ataerkil anlayışlar ve geleneksel iş bölümü devam etmiştir. Ancak; kadınların bu gerçeğin altını çizerek resmi söyleme karşı çıkmaları için 1980'leri beklemek gerekecekti.

1980'lere kadar geçen sürede Türkiye'de 'kadın sorunu' olmadığı, Cumhuriyet devrimleri sayesinde bütün kadınların 'kurtarılmış' olduğu resmi söylemi, özellikle de bu açılımlardan bir ölçüde yararlanabilmiş şehirli, eğitilmiş ve profesyonel meslek sahibi kadınlar tarafından içselleştirilmişti (İlkkaracan, 2003). Bu söylemi sorgulayan ve Türkiye'de kadın olmaktan dolayı yaşanan ayrımcılığı, şiddeti ve eşitsizliği vurgulayan yeni feminist hareket, 1980'de darbe sonrası sağ ve sol siyasi akımların, partilerin, örgütlenmelerin yasaklı, kısacası hemen hemen bütün siyasi katılım kanallarının kapalı olduğu bir ortamda ortaya çıktı. Kurulan feminist bilinç yükseltme grupları, çıkarılan *Feminist ve Kaktüs* gibi dergiler, ortaya çıkan ilk yasal feminist örgütlenme olan *Kadın Çevresi*, düzenlenen toplantılar ve kurultaylar güçlü bir hareket oluşturmaya katkıda bulundular (Arat, 2000; Aksu ve Günal, 2002; İlkkaracan, 2003). Kadın hareketi sokakta da oldukça etkiliydi. Bu dönem 'yasada kazanılmış hakkın pratiğe geçirilmesi; hareketin sokağa dökülmesi' diye tanımlanmıştır (22.05.2009 tarihinde yapılan derinlemesine görüşme). Yeni feminist hareketi sokağa çıkaran, toplantılarda ve tartışmalarda öncelikli ve acil bir konu olarak öne çıkan kadına karşı şiddet konusuydu (Arat, 2000; İlkkaracan, 2003). 1980 askeri müdahalesinden sonra gerçekleşen ilk yasal sokak gösterisi kadına karşı şiddeti protesto etmek için düzenlenen yürüyüşü. Bu yürüyüşü "Bağır! Herkes Sesini Duysun!" başlıklı bir kampanya ve bu kampanya kapsamında çeşitli faaliyetler takip etti. 1989'da yine çok etkili olan 'Bedenimiz Bizimdir! Cinsel Tacize Hayır!' (Mor İğne) kampanyası, bu sefer cinsel taciz ve kadına karşı cinsel şiddete dikkat çekmek için düzenlendi. Düzenlenen kampanya ve eylemlerin önemli sonuçları oldu. Tecavüze uğrayan kadının seks işçisi olması halinde, cezada üçte bir oranında indirim öneren TCK'nın ilgili maddesi iptal edildi (1989); evli bir kadının ev dışında çalışmak için kocasının dolaylı veya açık onayını alması gerektiğini belirten Türk Medeni Kanununun ilgili maddesi Anayasa Mahkemesince iptal edildi (1992); Türkiye'deki ilk bağımsız kadın sığınağı açıldı (1993) (İlkkaracan, 2003). Aynı zamanda 1990'lara ve 2000'lere miras kalan güçlü bir farkındalık oluştu⁵.

⁵ Bu dönemde önemli ve etkin kadın hakları örgütleri kuruldu. Aile içi şiddete maruz kalan kadınlara yasal, psikolojik ve ekonomik danışmanlık hizmeti veren *Mor Çatı Vakfı* kuruldu. Kadına Yönelik Şiddete Karşı Dayanışma Girişim Grubu, *Kadın Dayanışma Vakfı*'ni kurdu (İlkkaracan, 2003). Daha sonraki tarihlerde kurulan kadın hakları örgütleri de, kadın hareketinin yarattığı farkındalık ve güçlendirmenin önemine vurgu yapıyor. Büyük ve etkin bir KHÖ'nün yönetim kurulu üyesinin dediği gibi: 'kadın örgütleri güçlendiyse, yıllardır verilen kadınların mücadelesi sonucunda (olmuştur)' (22.05.2009 tarihinde yapılan derinlemesine görüşme).

Bu eylemlilik, 1990'larda yerini uzmanlaşmaya ve proje geliştirmeye bırakmıştır (Aksu ve Günal, 2002; Kardam ve Ecevit, 2002; Coşar ve Onbaşı, 2008; 21.05.2009 tarihinde yapılan derinlemesine görüşme). Aktif kadın hakları örgütlerinin (KHÖ'ler) çoğu proje geliştirmeyi mücadele aracı olarak kullanmaktadır. Artan uzmanlaşma/kurumsallaşma eğilimi 2000'lerde de devam etmektedir (Paker, Baykan ve Özoğuz, 2008). KHÖ'leri Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitsizliği hakkında farkındalık yaratma çalışmalarının yanı sıra, kadına karşı şiddet, istihdam, eğitim, erken evlilik, siyasi katılım gibi konulara eğilerek, sorun odaklı çalışmaktadır. Bu dönemde dikkat çeken başka bir gelişme de kadın hareketinin kendi içinde farklılaşması ve daha önce yeni feminist harekete katılmamış kadınların diğer kimlikleriyle feminist talepler oluşturmaya başlamasıydı. Kürt kadınlar bir yandan hem milliyetçi Kürt hareketini hem de feminist hareketin 'Türk'lüğünü sorgularken, İslami kadınlar da diğer taraftan bu kimlikleriyle kamusal alana katılma talebini bir kadın hakkı olarak dile getirdiler (Arat, 2000; Aksu ve Günal, 2002). Bir diğer gelişme yerel örgütlenmenin artması ve KHÖ'lerin yaygınlaşmasıdır (Aksu ve Günal, 2002; İlkaracan, 2003). Yerelde örgütlenen KHÖ'lerde çeşitlilik olmuştur (21.05.2009 tarihinde yapılan derinlemesine görüşme). Diyarbakır'da kurulan ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da 23 ile yayılan *KAMER*, en çarpıcı örneklerden biridir. Bunun dışında pek çok örnek de mevcuttur: *Kadının İnsan Hakları-Yeni Çözümler Vakfı* yerel kadın örgütlenmesine destek olmak amacıyla "Kadının İnsan Hakları Eğitimi" programını geliştirmiştir (İlkaracan, 2003), *Uçan Süpürge* Ankara merkezli olmasına rağmen, yerelde çalışma yapıp yerel örgütlerle ortak çalışmaktadır (18.06.2009 tarihinde yapılan derinlemesine görüşme)

III. Türkiye'de Kadın Hakları Örgütleri ve Katılım

Türkiye'de Kadın Hakları Örgütleri

Türkiye'de kadın hakları örgütleri eğitim, kadına karşı şiddet, farkındalık yaratma, hukuk, ekonomik ve siyasi yaşama katılım gibi çeşitli konularda dernek, kooperatif, girişim, komisyon, inisiyatif, meclis, akademi, vakıf, organizasyon, federasyon, şirket gibi farklı örgütlenmelerle faaliyette bulunmaktadır (Paker, Özoğuz ve Baykan, 2008). Kadın hakları örgütleri, tek tek örgütlenmenin yanı sıra platform, grup ve ağlar kurarak ortak çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmada ele alınan kadın hakları örgütleri de kadının siyasi yaşama katılımı, eğitim, kadına karşı şiddet, istihdam, farkındalık yaratmak ve ayrımcılıkla mücadele konularında aktif olarak çalışmaktadır. Bu kadın hakları örgütlerinin hepsi 12-15 senelik bir geçmişe sahiptir. Çalışmada incelenen kadın hakları örgütleri (KA-DER, KAMER, CKD şube, Uçan Süpürge, Hazar Eğitim, Kültür ve Dayanışma Derneği), çeşitliliği sağlamak için farklı çalışma alanları (siyasi katılım, şiddet, farkındalık, istihdam, eğitim); farklı boyutlar, farklı bölgeler ve farklı siyasi duruşları (feminist, Kemalist, liberal, İslami) yansıtacak şekilde seçilmiştir.

Ele alınan KHÖ'lerden en büyüğü olan *Kadın Adayları Destekleme ve Eğitim Derneği (KA-DER)*, kadınların siyasal yaşama katılımı konusunda çalışan, 2000 üyeye, yaygın örgütlenmeye ve çeşitliliğe sahip etkin bir KHÖ'dür. *KA-DER*'in üyelerinin çoğu siyasi partilerde üyeliği/görevi olan kadınlardır. Üyelerin bir bölümü ise, iktidarı dönüştürmek isteyen, kadın hareketinin içinden gelen kadınlardan oluşmaktadır. Kadın meselelerine öncelik tanıyanlar *KA-DER*'in içinde yer almakla beraber, kendi adaylık sürecini dert eden üyeler daha fazladır. Yine de, *KA-DER*'in ana politikalarını kadın meselelerini dert eden, diğer

bir deyişle feminist perspektife sahip kadınlar üretmektedir (21.05.2009 tarihinde yapılan derinlemesine görüşme).

KA-DER'le aynı yıl kurulan *KAMER*, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da 23 ilde örgütlenmiş, 500'ü aktif olmak üzere 35-40 bin gönüllüye sahip, etkin bir KHÖ'dür. *KAMER* kadına karşı şiddetle mücadeleye başlamış, ancak faaliyet alanlarını kadınların istihdamını da kapsayacak şekilde genişletmiştir. Bütün faaliyetlerinde toplumsal cinsiyet farkındalığını arttırmayı hedefleyen çalışmaları önemli bir yer tutmaktadır (22.05.2009 tarihinde yapılan derinlemesine görüşme). 'Kadın hareketini bölgeye yaymak için' bilinç yükseltme grupları kurarak pek çok kadına ulaşmaktadır (Akkoç, 2002).

Yine 1997'de kurulan *Cumhuriyet Kadınları Derneği (CKD)* 44 şubeye sahip yaygın bir kuruluştur. Merkezdeki büyük bir şubesinde 150 üye, yaklaşık 150 tane de gönüllü vardır. Bir düşünce kuruluşu olduğunun altını çizen *CKD*, paneller düzenleyip lobi yaparak kadınların eğitim hakkına ve ekonomik bağımsızlığına vurgu yapmaktadır. *CKD*, amaçları arasında Cumhuriyet kazanımları konusunda aydınlatmayı ve Atatürk'ün verdiği hakların korunmasını saymaktadır (13.05.2009 tarihinde yapılan derinlemesine görüşme).

Hazar Eğitim, Kültür ve Dayanışma Derneği ise, görece daha küçük ama kendi alanında faal bir dernektir. *Hazar*'ın çalışma alanı eğitimidir ve amacını dindar kadınların eğitimden dışlanması sonucu oluşan boşluğu doldurmak için alternatifler geliştirmek olarak belirlemiştir. *Hazar Eğitim, Kültür ve Dayanışma Derneği* kapılarının herkese açık olduğunun altını çizmiştir ama pratikte katılım ağırlıklı olarak eğitim sürecinden dışlanan başörtülü kadınlardan gelmektedir (28.05.2009 tarihinde yapılan derinlemesine görüşme).

Uçan Süpürge, Ankara merkezli fakat yerelde de geniş kapsamlı çalışmalar yapan, toplumsal cinsiyet eşitliğinin yaygınlaştırılması için medya ve sanat gibi farklı araçlar kullanan bir kadın hakları örgütüdür. *Uçan Süpürge* amacını 'kadın sorununa ve kadın hareketine duyarlı kadınları buluşturmak; aralarında bağ kurarak bilgi ve deneyim aktarımlarını kolaylaştırmak; onların kadın sorununun çözümüne yönelik çabalarını desteklemek ve kadınların kendilerini güçlendirmelerine yardımcı olmak' olarak belirlemiştir (Kardam ve Ecevit, 2002). Gönüllülerle çalışan *Uçan Süpürge*'nin gönüllü sayısı, yapılan faaliyete göre ve dönemsel olarak değişmektedir. *Uçan Süpürge* esas olarak toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığının güçlendirilmesi için çalışmakta; bununla birlikte, iletişim ve erken evlilikler gibi konularla ilgilenmekte ve lobi faaliyetleriyle ulusal politika oluşumuna katkıda bulunmaktadır (18.06.2009 tarihinde yapılan derinlemesine görüşme).

Katılımın Doğası

Ne kadar katılım olduğu ve katılımın ne kadar aktif gerçekleştiği örgütten örgüte değişiyor. Kaba bir hesaplama üye ve gönüllülerin %20-30 civarının faaliyetleri düzenli (haftada bir ya da daha fazla) takip ettiğini söyleyebiliriz. Üye ve gönüllülerin %10 kadarı ise, örgütün günlük işleriyle uğraşmak, etkinlik/kampanya/projelere hazırlık yapmak, politika oluşturmak, mali işlerle ilgilenmek gibi faaliyetlere katkıda bulunuyorlar. Görünürlük arttıkça, ilgi ve katılım artıyor. Bu açıdan düzenlenen toplantılar ve etkinlikler, radyo televizyon programları, yapılan kampanyalar katılımı arttırmaya etkili olduğu için önemli. Kadınlar için önemli bir katılım kanalı yakınlar/arkadaşlar/tanıdıklar. Önemli bir KHÖ kurucusunun vurguladığı gibi: "En etkili katılım, ilk katılımdan sonra katılmış olanların aracılığıyla gelenler. Kadınlar birbirini teşvik ediyor. İlk desteği almış olan, 4-5 kadın yolluyor." Daha az sayıda kadın ise medya ve internet aracılığıyla geliyor. Ayrıca katılım dönemsel olarak artabiliyor. Bir kampanya veya organizasyon zamanı katılım artıyor. *KA-DER* örneğinde seçim öncesi veya *Uçan Süpürge*

örneğinde film festivali sırasında katılım artıyor. Organizasyon gönüllü faaliyet ağı yaratıyor. Genel olarak ele alınan KHÖ'lerinin katılımı arttırmak için bir politikaları olmamakla beraber bu, açık kapı politikası izlemelerinden dolayı bu politikalara ihtiyaç duymamalarından kaynaklanıyor (yazarın yaptığı derinlemesine görüşmeler).

Kadınların bireysel olarak KHÖ'lere katılımının önündeki engeller arasında zaman gibi önemli bir kaynağın kısıtlı olması yer almaktadır. Bu da kadınların iş yaşamı ve özel yaşamdaki sorumluluklarıyla doğrudan ilişkilidir (22.05.2009 tarihinde yapılan derinlemesine görüşme; 28.05.2009 tarihinde yapılan derinlemesine görüşme). Türkiye'de esnek/yarı-zamanlı çalışmanın yaygın olmaması ve özel yaşamda evin ve çocukların sorumluluğunun genelde kadınların üzerinde olması KHÖ'lere zaman bırakmıyor. Bu sadece KHÖ'lere özgü bir sorun değil; zamansızlık, bütün STK'lara katılımın önünde engel olabiliyor (22.05.2009 tarihinde yapılan derinlemesine görüşme). Ekonomik sıkıntı da katılıma engel teşkil edebiliyor. Bir diğer sorun hükümet ve yerel yönetimlerin KHÖ'lere yaklaşımı. Bu sıkıntıyı yaşayan bir KHÖ yöneticisinin altını çizdiği gibi, AKP 'devrim niteliğinde yasalar' çıkarmış olmasına rağmen, kadroları bunu uygulamamak üzere davranıyorlar. Sık sık birlikte çalıştıkları Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'nün kaygısı aile mevhumunun bozulması. Bir tek kadının güçlendirilmesi bir sorun olarak görülüyor ve bunun yerine ailenin güçlendirilmesi gerektiği vurgulanıyor (22.05.2009 tarihinde yapılan derinlemesine görüşme). Aynı şekilde, KHÖ'lerin 'feminist' (ve dolayısıyla aile için 'zararlı') olarak görülmesi belediyelerin onlarla işbirliği yapmasını engelleyebiliyor (Çoşar ve Onbaşı, 2008). Karakola giden kadınlar, Sosyal Hizmetler gibi kadın geleneksel yapı içinde tutmaya çalışan kurumlara yönlendiriliyorlar (22.05.2009 tarihinde yapılan derinlemesine görüşme). Dolayısıyla, bu da KHÖ'lere katılımı etkiliyor. Son olarak, CKD özelinde siyasal konjonktür ve algılanan baskının üye kaybına yol açtığı belirtiliyor (13.05.2009 tarihinde yapılan derinlemesine görüşme).

Katılımın Önünde Bir Fırsat ve Bir Engel Olarak Kimlik Siyaseti

Katılımı, hem KHÖ'lerin ulusal düzeyde politika oluşturma süreçlerine katılımı hem de bireysel düzeyde kadınların STK'lara katılımı olarak iki farklı seviyede düşünebiliriz. Türkiye'de kadın hakları örgütlerine katılımın ne kadar aktif olduğu ve katılımın önündeki engeller incelenirken bireysel düzeyde kadınların STK'lara katılımı değerlendirildi. Kadınların bireysel katılımını belirleyen yukarıda bahsedilen etkenlere ek olarak ayrı bir başlık altında kimlik siyasetini ele almak gerekiyor. Bu raporun ortaya koyduğu önemli bir bulgu kimlik siyasetinin bir yandan kadınların politika oluşturmaya katkı sağlarken, diğer yandan kadın kimliğinin çok boyutlu olarak tezahür etmesinden dolayı KHÖ'lere bireysel düzeyde katılmaya engel teşkil etmesidir. Kimlik siyaseti, aynı zamanda, ulusal düzeyde politika oluşturma süreçlerine katılım açısından bir fırsat oluşturmaktadır; çünkü kadınlar, kadın kimlikleriyle karar alıcıları etkileme mücadelesi vermektedirler. Kadın kimliği altında örgütlenmek bir yandan politik alanda tek tipleştirici yaklaşımlara karşı çıkararak demokratikleşmeye ve çoğulculuğa katkıda bulunurken, diğer yandan, kadın kimliğinin Türkiye'deki diğer kimliklerle birleşmesi keskin bölünmelere yol açmaktadır. Kimlik siyaseti, paradoksal bir şekilde hem yeni aktörlerin siyasi alana katılımını sağlamakta hem de STK'lara katılımın önünde engel oluşturabilmektedir.

Kimlik siyaseti ulusal düzeyde bir fırsat oluşturmaktadır; çünkü kadınlar ulusal düzeyde siyasal alana kadın kimlikleriyle katılmakta ve politika oluşturma süreçlerinde etkili olmaktadır. Bunu ortak platformlar oluşturarak gerçekleştirmekte ve bu platformlarda pek çok KHÖ bir araya gelip karar alıcılara bilgi/fikir vermekte ve önerilerde bulunmakta,

istedikleri yönde değişim için baskı uygulamaktadır. Bu platformların en etkilileri arasında Türk Ceza Kanununun (TCK) ve Medeni Kanunun kadına karşı ayrımcılık yapan maddelerinin değiştirilmesi için oluşturulan platformları saymak mümkün. Bir KHÖ yönetim kurulu üyesinin deyişiiyle:

'TCK platformu herkesi bir araya getirdi Kırmızı çizgiler/hatlar var. Türban, cinsel tercih-bunlar aşıldı. Temalar (yasa gibi) üzerinden bir araya gelindiğinde örgütlerin katılımı artıyor. Herkesin ne üzerine yoğunlaşacağı belli olunca daha kolay oluyor. Kadın birleştirici bir kimlik. Sorun evrensel.' (21.05.2009 tarihinde yapılan derinlemesine görüşme).

Bunun dışında kadınlar;kadına karşı şiddet, Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne (CEDAW) uyulmasını sağlamak, siyasette kadın kotası konulu platformlar, Kadın Koalisyonu toplantıları, Eşitlik İzleme Platformu, Avrupa Kadın Platformu, Kadın Emegi ve İstihdamı Girişimi Platformu'nda bir araya gelmiştir (21.05.2009 tarihinde yapılan derinlemesine görüşme; İlkaracan, 2003; Coşar ve Onbaşı, 2008). Platformlar tematik bir bütünleşme sağlamaktadır. KHÖ'lerinin yerelde hem sayılarının hem de çeşitliliğinin artmasının yanı sıra, ulusal düzeyde hep beraber olunan platformlar da tematik bir buluşma sağlamaktadır ki bu da büyük resmi kaçırmamak için istenir (21.05.2009 tarihinde yapılan derinlemesine görüşme). Kadın hareketinde bu iki eğilimi de gözlemlemek mümkün. Bu çalışmada çeşitliliği temsil etmesi açısından özellikle birbirinden farklı oldukları için seçilen KHÖ'ler çeşitli platformlara katılmakta ve ulusal politikalara etki etmektedir.

Kimlik siyaseti, bireysel düzeyde, katılıma olumsuz etki etmektedir. Kadın kimliği altında örgütlenmek ulusal platformlarda ortaklık oluşturabiliyor ve demokratikleşme ile çoğulculuğa katkıda bulunabiliyorsa da, kadın kimliğinin Türkiye'deki diğer kimliklerle birleşmesi kadınların KHÖ'lere katılımına engel teşkil etmektedir. Kadınların farklı kimliklerinin yarattığı bölünmelerin kökenini, 1980 sonrasında oluşan kadın hareketinde bulabiliriz. Arat'ın ifade ettiği gibi kadınlar temelde İslami ve laik kimlikleriyle birbirlerinden ayrılmakta, bu iki grup da kendi içinde alt gruplara bölünmekteydi. Örneğin; laik grubun içinde, feminist kadınlar ve Kemalist kadınlar mevcuttu (Arat, 2000). 1990'lara gelindiğinde, Kürt meselesi siyasi gündemde çok daha fazla yer almaya başladı ve Kürt kadınlar da kendi seslerini duyurdular. İslami hareket ve Kürt hareketi kadın hareketi içinde en temel iki kırılmayı belirlemektedir. Bunun da KHÖ'lerine katılıma bire bir etkisi vardır. Örneğin KAMER Kürt hareketini katılımın önünde engel olarak tanımlamıştır çünkü Kürt hareketi KAMER'e ensest ve namus cinayetini gündeme getirdiği için, Kürt halkının imajını zedeleyen bir örgüt olarak yaklaşmaktadır (22.05.2009 tarihinde yapılan derinlemesine görüşme). Şu tespit çarpıcıdır:

'KAMER'e gitme dendiğini duydum. Toplantılara, çağrılara cevap vermiyorlar. Gelen çekinerek geliyor' (22.05.2009 tarihinde yapılan derinlemesine görüşme).

İslami hareket ve özellikle kamusal alanda başörtüsü kullanma konusu kadınları kamplara ayırmaktadır. İki KHÖ'nün aynı konulara önem vermesi birleştirici olmak yerine kimlik siyaseti yüzünden ötekileştirme aracı olabilmektedir. Örneğin, hem CKD hem Hazar Derneği eğitimin önemini vurgulamaktadır; fakat CKD'ye göre Hazar Derneği'ne üye başörtülü kadınlar 'faydası olan eğitimi alıp uygulayacak' yani meslek sahibi, birey olan kadınlar değildir (13.05.2009 tarihinde yapılan derinlemesine görüşme). Hazar Derneği'nin

bir yönetim kurulu üyesine göre kadınların başka meselelerle ilgilenmesi ve kendi meselelerinden yola çıkarak dünya meselelerine varması, tam da birey olmanın kendisidir (28.05.2009 tarihinde yapılan derinlemesine görüşme). Oysa CKD İslami kimliğiyle kamusal alana katılmak isteyen kadınların birey olamadığı varsayımını yapmakta ve böylelikle, bireye ortak vurguyu gözden kaçırmaktadır. Bu anlamda kimlik siyaseti dışlayıcıdır.

Bu keskin bölünmeler kadın hareketi içinde eleştiriye neden olmaktadır. Hak temelli, feminist perspektifin farkında olan KHÖ'leri diğer- bir gün ofise uğrayarak kendini kurtulmuş kadınlar olarak gören, Kürt kadınları dışlayan, başörtülü kadınları dışlayan, lezbiyen kadınları dışlayan- kadın örgütlerinden ayırmak gerektiğini söyleyen bir KHÖ üyesi şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

'Her kesimden kadınları birleştirmeye gerek yok. Mevlana değiliz ama kadın ortak paydası meselesi var. Türbanlı kadın da, ben de ilerde hamile kalır diye işe alınmazsak, kamusal alandan dışlanıyorsak, şiddete maruz kalıyorsak, diğer kimliklerimizi sorgulamaksızın bir araya gelebiliyor olmamız lazım. Bunu yapmayanlar çok zarar veriyor' (18.06.2009 tarihinde yapılan derinlemesine görüşme).

Son olarak, Avrupa Birliği'ne (AB) adaylık sürecinin etkilerinden bahsetmek gerekir. AB'ye adaylık sürecinin katılıma doğrudan etkisi yoktur. Ancak, katılımı ulusal düzeyde KHÖ'lerin politika oluşumuna katkısı boyutunda değerlendirdiğimizde, AB'nin KHÖ'lere olumlu etkisinden söz etmek mümkündür. Kimlik siyaseti, kadın kimliği altında örgütlendiği ve kadınların politika oluşumuna katılması için bir alan yarattığı ölçüde, AB'nin bu süreçte etkisi konuyu ilgilendirmektedir. AB süreci, KHÖ'lerin karar alıcılar karşısında elini güçlendirmektedir. AB; kamu, sivil toplum örgütleri ve yerel yönetimler arasında diyalogu şart koştuğu için KHÖ'lerin ulusal politika oluşumuna katılımına ivme kazandırmıştır (21.05.2009 tarihinde yapılan derinlemesine görüşme; 22.05.2009 tarihinde yapılan derinlemesine görüşme). Aynı zamanda, KHÖ'ler bu sürece pasif bir şekilde katılmayıp AB'yi de kadın hakları konusunda izledikleri politikalar ve aday ülkelerdeki sivil toplum kuruluşlarıyla kurdukları ilişkiler açısından değerlendirmekte ve eleştirmektedirler (21.05.2009 tarihinde yapılan derinlemesine görüşme). Örneğin, AB'yle çalışan etkin bir KHÖ temsilcisi bakım hizmetleri, istihdam, cinsel yönelim gibi konuların AB'de de görünmez olduğunu belirtiyor (21.05.2009 tarihinde yapılan derinlemesine görüşme). Bunun dışında, AB'nin KHÖ'lerin gündemini belirlemesinin sakıncalarının altı çiziliyor; çünkü KHÖ'ler belli bir konuda birikim yapmışsa ve AB bambaşka bir alanla ilgileniyor ve destekliyorsa, bu birikim/bilgiden faydalanmak mümkün olmayabiliyor (18.06.2009 tarihinde yapılan derinlemesine görüşme).

Ekler

Tablo 1: Kadının siyasi katılımı, kadın milletvekili oranları

Yıllar	Toplam milletvekili sayısı	Kadın milletvekili sayısı	Toplam içindeki pay (%)
1935	395	18	4,6
1943	435	16	3,7
1950	487	3	0,6
1957	610	8	1,3
1965	450	8	1,8
1973	450	6	1,3
1991	450	8	1,8
1999	550	22	4,2
2002	550	24	4,4
2007	550	50	9,1

Kaynak: KA-DER, www.ka-der.org.tr

Tablo 2: Kadının siyasi katılımı, yerel seçim 2009-AKP

Kadın aday sayısı	Belediye meclis üyeliği	2215	2492
	İl genel meclis üyeliği	227	
Kadın aday sayısı	Belediye meclis üyeliği	1602	1774
	İl genel meclis üyeliği	172	
Seçilen kadın sayısı	Belediye meclis üyeliği	667	723
	İl genel meclis üyeliği	56	

Kaynak: Radikal, 05.05.2009

Tablo 3: Kadının siyasi katılımı, Belediye başkanlığında kadın aday sayısı, yerel seçim 2009

CHP	46
DTP	41
DP	41
MHP	37
ANAP	26
AKP	18

Kaynak: KA-DER, www.ka-der.org.tr

Kaynaklar

- Akkoç, N., 2002, "Diyarbakır Ka-Mer'in Kuruluş Hikayesi ve Yürüttüğü Çalışmalar", Aksu Bora ve A. Günel (der.) içinde, *90'larda Türkiye'de Feminizm*, İletişim: 205-216.
- Bora, Aksu. ve A. Günel (der.), 2002, *90'larda Türkiye'de Feminizm*, İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Andersen, J., ve B. Siim (der.), 2004, *Politics of Inclusion and Empowerment: Gender, Class and Citizenship*, Palgrave Macmillan.
- Arat, Yeşim., 2000, "From Emancipation to Liberation: The Changing Role of Women in Turkey's Public Realm", *Journal of International Affairs*, 54, 1: 107-123.
- Arat, Yeşim., 1998, "Feminists, Islamists, and Political Change in Turkey", *Political Psychology*, 19, 1: 117-131.
- Ayata, A., 1997, "The Emergence of Identity Politics in Turkey", *New Perspectives on Turkey*, 17: 59-73
- Calhoun, C. (der), 1994, "Social Theory and the Politics of Identity", *Social Theory and the Politics of Identity* içinde, Blackwell: 9-36.
- Coşar, S. ve F. G. Onbaşı, 2008, "Women's Movement in Turkey at a Crossroads: From Women's Rights Advocacy to Feminism", *South European Society and Politics*, 13, 3: 325-344.
- Fraser, Nancy., 2000, "Rethinking Recognition", *New Left Review*, 3: 107-120.
- Göle, Nilüfer., 1997, "The Quest for the Islamic Self within the Context of Modernity", Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba (der.) içinde, *Rethinking Modernity and National Identity in Turkey*, University of Washington Press: 81-94.
- Işın, E. F ve P. K. Wood, 1999, *Citizenship and Identity*, London: Sage Publications.
- İlkkaracan, P., 2003, "Türkiye'de Kadın Hareketleri ve Feminizm", *Toplumsal Hareketler Konuşuyor* içinde, yayına hazırlayan Leyla Sanlı, Alan Yayıncılık: 157-191.
- İlkkaracan, İ. Ve P. İlkkaracan, 1998, "Kuldan Yurttaş: Kadınlar Neresinde?", *Bilanço* 98, 75 *Yılda Tebaa'dan Yurttaş Doğru* içinde, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı: 77-90.
- Kadioğlu, Ayşe., 2009, "Kimlik ve Sosyal Adalet", *Radikal*2, 07.06.2009.
- Kardam, F. ve Yıldız Ecevit, 2002, "1990'ların Sonunda Bir Kadın İletişim Kuruluşu: Uçan Süpürge", Aksu Bora ve A. Günel (der.) içinde, *90'larda Türkiye'de Feminizm*, İletişim: 87-108.

Kasaba, Reşat., 1997, 'Kemalist Certainties and Modern Ambiguities', Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba (der.) içinde, *Rethinking Modernity and National Identity in Turkey*, University of Washington Press: 15-36.

Keyman, E. Fuat., 1995, 'On the Relation Between Global Modernity and Nationalism: The Crisis of Hegemony and the Rise of (Islamic) Identity in Turkey', *New Perspectives on Turkey*, 13: 93-120.

Keyman, E. Fuat., 2005, "Articulating citizenship and identity: the 'Kurdish Question' in Turkey", E. Fuat Keyman ve Ahmet İçduygu (der.) içinde, *Citizenship in a Global World*, Routledge: 267-288.

Keyman, E. Fuat., 2009, "'Değerler' Üzerinden Siyaset", *Radikal2*, 21.06.2009.

Keyman, E. Fuat. ve Ahmet İçduygu (der.), 2005, "Citizenship, identity, and the question of democracy in Turkey", *Citizenship in a Global World* içinde, Routledge: 1-27.

Kymlicka, Will. 2007, *Multicultural Odysseys, Navigating the New International Politics of Diversity*, Oxford University Press.

Paker, H., B. G. Baykan ve S. Özoğuz, 2008, "Türkiye'de Kadın ve Sivil Toplum: Örgütlenme ve Son Eğilimler", *BETAM*, Araştırma Notu 015, 06/11/2008.

Phillips, Anne, 2004, 'Identity Politics: Have we now had enough?' *Politics of Inclusion and Empowerment: Gender, Class and Citizenship* içinde, J. Andersen ve B. Siim (der.), Palgrave Macmillan: 36-48.

Scholte, J. A., 2005, *Globalization, a critical introduction*, Palgrave Macmillan.

Sklair, L., 2002, *Globalization, Capitalism and its Alternatives*, Oxford University Press.

Soysal, Y. N., 2001, 'Postnational Citizenship: Reconfiguring the Familiar Terrain', K. Nash and A. Scott (der.) içinde, *The Blackwell Companion to Political Sociology*, Blackwell: 333-341.

Sunar, İlkay., 1996, 'State, Society, and Democracy in Turkey' V. Mastny and R. C. Nation (der.) içinde, *Turkey between East and West: New Challenges for a Rising Regional Power*, Colorado:

Tekeli, Şirin., 1998, "Birinci ve İkinci Dalga Feminist Hareketlerin Karşılaştırmalı İncelemesi Üzerine Bir Deneme", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* içinde, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Bilanço '98: 337-346.